

PREDSTAVITEV AKTIVNOSTI ZVEZE SLOVENSКИH DRUŠTEV ZA BOJ PROTI RAKU V ŠOLAH IN VPLIV COVIDA-19 NA IZVAJANJE PROJEKTOV

Fani Čeh

POVZETEK: Zveza slovenskih društev za boj proti raku (Zveza) z 11 regijskimi društvi svoje poslanstvo in aktivnosti med drugim izvaja z ozaveščanjem in izobraževanjem določenih ciljnih skupin o dejavnih tveganja, preprečevanju zbolevanja in čim prejšnjem odkrivanju rakavih bolezni. Strokovno izhodišče delovanja temelji na priporočilih Državnega programa obvladovanja raka in Evropskega kodeksa proti raku. Pomembna ciljna skupina, ki ji na Zvezi posvečamo posebno pozornost, so otroci in mladostniki. S povezovanjem strokovnjakov zdravstva in šolstva na osnovnih šolah že več let izvajamo preventivni program Življenje je lepo – skrbim za svoje zdravje, s poudarkom na vzgoji nekadilcev, od leta 2012 pa na nekaterih osnovnih in srednjih šolah tudi program spodbujanja cepljenja proti humanim papilomskim virusom (HPV) ABC o HPV – zdrava, varna in odgovorna spolnost. Programa sta zdravstveno vzgojno-izobraževalna, saj temeljita na vzgoji zdravih za zdravje, šola pa ima pri posredovanju strokovnih vsebin pomembno in nenadomestljivo vlogo. Prednosti Zveze pri izvajanju dela s šolami so dolgoletne izkušnje in s pomočjo učiteljev prilagojene strokovne vsebine na podlagi didaktično-metodičnih priporočil. Epidemija COVID-19 je naša prizadevanja in izvedbo načrtovanih programov nekoliko upočasnila, spremenila načine sodelovanja s ciljnimi skupinami in šolami, ne more in ne sme pa ga preprečiti. Vedno obstaja pot.

Ključne besede: Zveza, preventiva, program, šole, sodelovanje, COVID-19

UVOD

Cilj vsake sodobne države in napredne družbe je krepitev in varovanje zdravja prebivalcev. Ker zdravje ni le odsotnost bolezni, ampak tudi čim boljše telesno, duševno in socialno stanje posameznika, lahko nanj vplivamo. Pri tem se s svojimi preventivnimi programi na področju rakavih bolezni aktivno vključuje nevladna humanitarna organizacija **Zveza slovenskih društev za boj proti raku** z 11 regijskimi društvi. Strokovnjaki Zveze

so ugotovili, da je v sodelovanju, povezovanju, stalnem vsebinskem dopolnjevanjem moč, in se že pred tridesetimi leti povezali z Zavodom RS za šolstvo k skupnemu cilju – udeležanju državnega programa pri obvladovanju raka. S podpisom temeljne listine je bilo omogočeno sodelovanje na šolah. Pripravljena sta bila dva preventivna programa za ciljni skupini osnovnošolcev in srednješolcev. Temeljita na spodbujanju zdravega življenjskega sloga, predvsem na vzgoji in izobraževanju otrok ter mladostnikov za življenje brez kajenja in varnem ter odgovornem spolnem vedenju. Programi preprečevanja kajenja so eden najučinkovitejših ukrepov za zmanjšanje rabe tobaka med mladimi. Šola je tisto edinstveno okolje, kamor v določenem obdobju hodijo cele generacije otrok in mladostnikov. Programa, ki vam ju bom predstavila, sta namenjena mladim zdravim, da bi lažje sprejemali odločitve in izbrali zdrav življenjski slog kot vrednoto.

VZGOJNO IZOBRAŽEVALNI PROGRAM ŽIVLJENJE JE LEPO – SKRIBIM ZA SVOJE ZDRAVJE

Program Vzgoja za ne kajenje se je izkazal za eno od osrednjih in najbolj sprejetih dejavnosti Zveze slovenskih društev za boj proti raku. Ključno zanj je, da temelji na strokovnih vsebinah in sodelovanju ter povezovanju med Zavodom RS za šolstvo, osnovnimi šolami in strokovnjaki iz Onkološkega inštituta. Program je ciljno usmerjen h krepitvi in varovanju zdravja otrok in mladostnikov ter prizadevanju za zmanjšanje števila mladih kadičev. Temelji na dokazih, da je kajenje cigaret najpomembnejši in prepričljiv vzrok za zbolevanje in prezgodnjo smrt, mladostništvo pa obdobje, ko se določene razvade in eksperimentiranja začnejo. Mladostniki podcenjujejo odvisnost od nikotina in težave, povezane z opustitvijo. V našem okolju so najpogostejši dejavniki tveganja za začetek kajenja pri mladih kajenje v družini (zgled), postavljanje pred vrstniki, radovednost, posnemanje vrstnikov, močan vpliv medijev, še vedno lahek dostop do cigaret in nezadosten nadzor nad upoštevanjem sprejete zakonodaje. Hkrati je to obdobje, ko so mladostniki dojemljivi za sprejemanje prepričljivih informacij in znanj, potrebnih za to, da izberejo pot nekadilca. Strokovnjaki z Zveze društev za boj proti raku so že pred šestindvajsetimi leti pripravili temelje vzgojno-izobraževalnega programa, ki je usmerjen v kre-

pitev in varovanje zdravja otrok in mladostnikov ter prevzemanje odločitve učenk in učencev, da v šolskem letu ne bodo prižgali cigarete. Šola je ob družini najpomembnejše okolje za promocijo zdravja. Ključno je, da je preventivni program, ki temelji na zdravstveno-vzgojni vsebini, sistematično izvajan v osnovnih šolah. Po dogovoru in časovnem načrtu, navodilih za izvedbo in s pomočjo pisnih gradiv ga izvajajo učitelji v času organiziranega šolskega dela. Povezanost med vsemi, ki program vodijo, in tistimi, ki ga izvajajo, je ključ za ohranjanje programa skozi leta in njegovo prepoznavnost med mladimi generacijami. Zveza društev za boj proti raku želi s temi aktivnostmi prispevati k boljšemu zdravju otrok, mladostnikov in bodočih odraslih. Program vzgoje za ne kajenje s podpisovanjem slovesne obljube Zveza izvaja po vsakoletnem načrtu, ki ga vseskozi dopolnjuje glede na ugotovitve evalvacij, strokovnih ugotovitev, pobud in z upoštevanjem predlogov vseh, ki so vključeni v izvajanje. Motivirati zdrave za zdravje je cilj vsakoletnega posodobljenega programa. Predstavljam vam potek dela v šolskem letu 2019/20, ki smo ga z določenimi sprotnimi prilagoditvami uspešno izvedli. V mesecu septembru smo od Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport pridobili podatke o številu vpisanih učenk in učencev v 6. in 7. razred. Ravnatelje vseh osnovnih šol smo pisno povabili k sodelovanju. V novembru, ki je mesec preprečevanja odvisnosti, smo vsem osnovnim šolam dostavili skupno 72.380 pisnih gradiv za učence in učitelje. Učitelji so dobili pisni predlog za izvedbo tematske učne ure z naslovom *Ne kajenje je vrednota*. Tako smo jim olajšali prizadevanje za motivacijo učenk in učencev pri odločitvi za podpis Slovesne obljube, da bodo v šolskem letu znali in zmogli reči odločen NE prvi cigareti. V zgibanki z naslovom **Življenje je lepo – skrbim za svoje zdravje**, ki jo prejmejo vsi učenci in učenke, je nasvetom zdravega življenjskega sloga priložen še anketni vprašalnik. Učenke in učenci so ga pri tematski učni uri izpolnjevali in so ga do 30. decembra poslali na Zvezo. Prejeli smo 15.480 odgovorov. V sklopu dejavnosti ob tednu boja proti raku smo v petek, 6. 3. 2020, na Osnovni šoli Ljubečna, vodili enourno tematsko prireditev. Med potekom programa so učenci po regijskem pristopu izžrebali 88 sedmošolcev – nagrajencev, ki so pravilno odgovorili na vsa vprašanja iz anketnega vprašalnika. Organizacijo in izvedbo že tradicionalnega izleta nam je po 26 letih preprečil prvi val epidemije COVID-19. Po posvetu z ravnateljico šol so izžrebani učenci in učenke prejeli nagrado

po pošti. Žal je odpadel pomemben del celodnevnega srečanja z učenkami in učenci ter učitelji spremljevalci, ki vsakoletno pomagajo pri oblikovanju načrta za prihodnje šolsko leto. Spremljava programa temelji na aktivnem vključevanju učenk in učencev, ker le tako spoznamo njihove pobude, razmišljanja in opažanja. Predstavljam vam nekaj njihovih odgovorov na zastavljeno vprašanje *Kaj bi bilo po tvoje dobro narediti, da bi mladi manj posegali po cigaretah?* Citiram: *Starši bi morali nadzorovati, ali njihovi otroci kadijo, in če kadijo, bi morali primerno ukrepati; starši ne bi smeli kaditi doma; v šoli bi se morali več pogovarjati o učinkih tobaka na zdravje; prepovedati bi morali kajenje v šolskem okolju; v šoli bi morali imeti več delavnic na temo tobaka in možnosti pogovorov s strokovnjaki; prepovedati bi morali prodajo cigaret v trgovinah; cigarete naj bi prodajali le starejšim od 30 let; morali bi podreti tovarne cigaret in prepovedati uvoz tobaka v Slovenijo; naredite programe za dekleta, ker one kadijo bolj kot fantje; zelo bi morali zvišati ceno cigaret; pomagajte, da bodo na televiziji predvajali več oddaj o škodljivih učinkih tobakovega dima na naše telo; pripravite več takšnih programov, kot je ta.*

Njihove pobude so usmerjene v družino, šolo in družbo. Prav iz teh pobud in znanih vzgojno-izobraževalnih strategij, s katerimi mlade usmerjamo v pridobivanje informacij, znanj, učenje veščin in stališč, je pripravljen predstavljen program.

Spremljali smo epidemiološko situacijo v državi in v mesecu avgustu pripravili osnutek izvedbenega načrta za opisan tradicionalni preventivni program, tudi za to posebno šolsko leto 2020/21. Šole so ob vseh nalogah še posebno izpostavile, da bo v tem letu poudarek na razvijanju vrednot in med temi bo še poseben poudarek na odgovornosti za zdravje. Znotraj širokega koncepta odgovornosti šole za spodbujanje in krepitev zdravja ter dobrobiti otrok in mladostnikov po smernicah preventive je potrebno obravnavati tudi posebne tematike oziroma področja. Ena takšnih je kajenje in s tem opravičenost našega programa. Grožnja drugega vala epidemije je bila pri načrtovalcih vseskozi prisotna. Zato smo na vse osnovne šole poslali (450) pismo, v katerem smo ravnateljice in ravnatelje vprašali, ali bodo lahko izvedli program, in jih poprosili, da nam do roka sporočijo svojo odločitev. Večina šol bo program izvedla, ko bo omogo-

čeno redno šolsko delo. Zavedamo se, da je delo na področju primarne preventive zahtevno in da vseh dogodkov ne moremo predvideti, upamo pa, da nam virus sistematične izvedbe programa ne bo prekinil.

VZGOJNO IZOBRAŽEVALNI PROGRAM ABC O HPV – ZDRAVA, VARNA IN ODGOVORNA SPOLNOST

Ministrstvo za zdravje je leta 2009 uvedlo brezplačno priporočeno cepljenje proti okužbam s humanimi papilomavirusi (HPV) za vse deklince, ki so bile v šolskem letu 2009/2010 vpisane v 6. razred osnovne šole. Po priporočilih strokovnjakov Onkološkega inštituta, izkušnjah drugih držav in ob upoštevanju nasveta Evropskega kodeksa proti raku je za preprečevanje okužb in odločitev za cepljenje proti virusom HPV, ki nekateri dokazano povzročajo raka, nujna pravilna informiranost populacije. Na osnovi teh priporočil smo skupaj z regijskimi društvi pripravili prvi osnutek preventivnega programa in izdali vsebinsko zgibanko z naslovom *Virusi HPV in rak*. Prva izobraževanja smo izvedli leta 2011 za pedagoške svetovalce Zavoda RS za šolstvo in za učitelje razrednike. Cilj srečanj je bil, da strokovnjaki iz Onkološkega inštituta pomagajo zmanjšati oz. odpravijo dvom o učinkovitosti in varnosti cepljenja. Program smo vsa leta dopolnjevali na osnovi letnih poročil Nacionalnega inštituta za javno zdravje. Po ugotovitvah izvajalcev programa smo leta 2016 izdali posodobljeno vsebinsko zgibanko z naslovom *ABC o HPV – abeceda o humanih papilomavirusih*, s pripisom *Starši dovolite, da se cepim* ter pripravili in izdali tematski plakat. Pri razdeljevanju zgibank staršem šestošolk in šestošolcev so nam v šolskem letu 2017/2018 pomagala regijska društva, ravnateljji in učitelji osnovnih šol. Zaradi dokazano slabše precepljenosti deklic v ljubljanski regiji je Zveza 54 ljubljanskim osnovnim šolam ponudila možnost obiska strokovnjaka na prvem roditeljskem sestanku. Pozitivno se je odzvalo 24 ravnateljjev. Po dogovoru z vodstvi šol smo izvedli informativna predavanja za starše o pomenu cepljenja in jih vzpodbudili, naj se odločijo za cepljenje svojih hčera. Predavatelj jim je osebno izročil tematsko zgibanko. V tem letu smo na osnovi ugotovitev strokovnjakov Onkološkega inštituta in učiteljev pripravili program za srednješolce. Pripravili in izdali smo vsebinsko zgibanko z naslovom *Zakaj se je modro cepiti proti HPV*, z dodatnim spo-

ročilom *Za vaše zdravje gre! Cepite se*. V začetku šolskega leta 2019/2020 smo pričeli z razdeljevanjem zgibank po srednjih šolah v vseh slovenskih regijah. Po pisnem dovoljenju ravnateljev, ki so nam sporočili število vpisanih srednješolcev v 1. letnike srednješolskih programov, smo s pomočjo regijskih društev razposlali naročena gradiva. Do začetka prvega vala epidemije so jih po predhodnem pisnem soglasju prejele srednje šole iz mariborskega, gorenjskega, koroškega ljubljanskega in delno murskosoboškega območja. Drugi val epidemije je trenutno pretrgal ustaljene poti sodelovanja s šolami. Razmere se hitro spreminjajo in na Zvezi jim sledimo ter z delom nadaljujemo v nekoliko spremenjeni obliki, z delom na daljavo.

ZAKLJUČEK

Zveza slovenskih društev za boj proti raku je pomemben nosilec primarne preventive na področju raka. Svoje poslanstvo in obstoj usmerja v ustvarjanje take slovenske družbe, v kateri ne bo nihče zbolel ali umrl za rakom zaradi lastne nevednosti. V sodelovanju je moč in slednja spremlja izvedbo opisanih zdravstveno-vzgojnih programov, ki nagovarjajo najbolj zdrav del populacije v šolskem okolju, kar lahko pomembno prispeva k dvigu ravni znanja in veščin na področju krepitve ter varovanja zdravja otrok in mladostnikov. Sodelovanje s šolami bomo na obeh opisanih programih nadaljevali v nekoliko spremenjeni obliki, ki jo narekuje potek epidemije, in sicer takoj, ko učenke in učenci, dijakinja in dijaki ponovno vstopijo skozi šolska vrata.

LITERATURA

1. Evropski kodeks proti raku 2014 (slovenski prevod). Ljubljana: Onkološki inštitut Ljubljana, 2014.
2. Primic Žakelj M., Belovič B., Čeh F., Zgibanka Življenje je lepo – skrbim za svoje zdravje, Zveza slovenskih društev za boj proti raku Ljubljana, 2019.
3. Smernice in priporočila za delo na področju šolske preventive. Inštitut za raziskave in razvoj »Utrip«. Ljubljana, 2012.
4. Slovenija in rak. Nevarnostni dejavniki raka [ogled 18. 8. 2015]. Dostopno na: <http://www.slora.si/nevarnostni-dejavniki-raka>